

Kisebbségben

Együtt – vagy külön?

Az első cigány hivatásos nevelőszülői tanfolyam tanulságai

Amikor a hivatásos nevelőszülő-képzés programján belül lehetőség nyílt – egy kifejezetten erre irányuló pályázat révén – cigány hivatásos nevelőszülők képzésére is, úgy tűnt, mintha mindenki számára világos lenne: speciális feladatról van szó, amit külön témaként kell kezelni. A szervezés során mégis fölmerült az „együtt, vagy külön” kérdése.

A háttérben pénzügyi megfontolások húzódtak meg (egy előadónak ugyanannyit kell fizetni, akárhány embernek tart előadást), de elvi szempontok is artikulálódtak. A kiképző stáb ekkor már egyéves tapasztalattal rendelkezett, és joggal vélte, hogy az első sikeres tanfolyammal egyben egységes követelményrendszert is teremtett minden további tanfolyam számára. Márpedig, ha minden hallgatót ezekkel a követelményekkel mérnek, semmi sem indokolja, egy saját élményű csoporton túl, a cigányok külön képzését. Sőt, diszkriminatív lenne a különválasztás, valamiféle „kisegítő” jelleget kölcsönözne a cigányok tanfolyamának. Hosszas vita, és külön pénzügyi fedezet biztosításának eredményeként fogadták el végül az érintettek, hogy az egységes követelménynek való megfelelés ebben az esetben csak külön képzéssel biztosítható, a tanfolyam sikeréért csakis így vállalhatok felelősséget.

Miért?

Mert tisztában voltam azzal, hogy ez a tanfolyam mérföldkő a cigányság magyarországi történetében, amelynek során fel kell majd dolgozni csak cigányokra jellemző traumákat. Az ismeretnyújtás csak úgy lehet eredményes, ha gátakat szakít, és utat nyit mélyről jövő megnyilatkozásoknak. Ehhez pedig érzelmekkel fűtött, nagyon meleg, bensőséges, családi légkörre van szükség.

Mária Terézia óta – aki tudvalevően rendeletet adott ki, hogy a cigánygyerekeket a szülőktől elszakítva, paraszt családoknál kell fölnevelni, mert csak így válhatnak megbízható alattvalókká – az 1961-es párthatározaton keresztül – melynek nyomán számos cigány gyereket vettek állami gondozásba mondván, csak így válhatnak a szocialista társadalom hasznos tagjaivá –, ezzel a programmal először ismerte el a politikai hatalom, hogy cigány gyerekek fölnevelésére mégiscsak legalkalmasabb a cigány család. S miután az elmúlt évtizedek politikája következtében sajnos, sok cigány család vált képtelenné és alkalmatlanná is gyermekei fölnevelésére, jóvátételnek is felfogható a lehetőség: nevelje akkor őket legalább egy másik cigány család.

Munkatársaimmal: Mester Zsuzsával, Kovács Klárával, Farkas Istvánnal együtt azzal is tisztában voltunk, hogy a cigányok mások; s ha ez a másság nem kap hangsúlyt a képzésben, ugyanaz fog történni, mint az egységes követelményrendszerű általános iskolában, ahol kiáltoán megmutatkoznak a cigányok hátrányai, miközben értékeik észrevétlenül elsikkadnak. A családjukba majdan bekerülő gyerekek, és saját gyerekeik szempontjából is, éppen ezeknek az értékeknek a kibontására, megfogalmazására, tudatosítására van szükség, másképp az egészen semmi értelme sincs.

Az intézetben nevelkedő gyerekek legnagyobb válsága az identitásvesztés. Cigánygyerekek esetében ez annyival súlyosabb, hogy nemcsak a családjukkal, hanem a népükkel való azonosság biztonsága is elvész. Asszimilációs törekvés („nálunk minden

gyerek egyforma!”) ezen nem segít, mert kikerülve az intézetből, a társadalom könyörtelenül a tudtukra adja, hova sorolja őket. És akkor ők ott lebegnek a semmiben, és nem tartoznak sehova. A cigány nevelőcsaládban viszont megtanulhatják, hogy (korábbi tapasztalataikkal, rossz emlékeikkel ellentétben) a cigányság sajátos értékeket, közösséget, összetartozást, a külvilágból érkező sérelmek ellen védelmet, biztonságot jelent.

Enélkül a cigánygyerekből hiába válik normakövető állampolgár, attól még magányos és kivetett marad. És normakövető állampolgár is bajosan válik kivetett emberből. A cigány nevelőcsaládokat tehát arra kell kiképezni, hogy miközben normakövető állampolgárokat, a társadalomban becsülettel boldogulni tudó embereket nevelnek, készen álljanak arra is, hogy a cigánysággal kapcsolatban felmerülő nehézségeket a cigányságból meríthető gazdagsággal ellensúlyozzák. Vagyis meggyőzzék a családjukban nevelkedő gyerekeket arról, hogy minden nehézség ellenére, cigánynak lenni: jó.

Miután a tanfolyam sikere igazolta, hogy ezt így kell csinálni, bevallom: nagyon sajnálom, hogy ezt így kellett csinálni.

Társadalmunk tele van előítéletekkel, rossz beidegződésekkel. Ha a nevelőszülő képző tanfolyam magyar résztvevői szembesülhettek volna azzal, hogy ez mit jelent az egyes cigány emberek életében, most ők is gazdagabbak lennének. Olyan ismereteket szerezhettek volna, amelyek fényében sok minden átértékelődhetne a tudatukban. Most olyan tanfolyamról álmodom, ahol együtt vagyunk cigányok, magyarok, abban a hangulatban, amiben mi voltunk együtt.

Sok olyan alkalom kellene, ahol kölcsönösen jó tapasztalatokat - szerezhetünk egymásról. Csak azt nem tudom, lesz-e valaha elég időnk arra, hogy egymásra igazán odafigyeljünk.

A résztvevők

Nem volt könnyű feladat a tíz nevelőszülői státust majdan betöltő jelöltek kiválasztása, mert eleve szelektáló kritériumok megfogalmazására volt szükség.

Első kritérium: a gyerekek érdeke mindenképp fölött. Itt arról van szó, hogy noha fel lehet ezt fogni munkanélküliséget kompenzáló programnak is, mégsem a munkanélküliek megsegítése az elsődleges szempont. Nem kizáró ok a munkanélküliség abban az esetben, ha az nem a teljes elesettség kifejezője, hanem van már egy korábbi munkával megteremtett életszínvonal és készség annak fenntartására. Viszont nagyon határozottan ki kellett mondani, hogy ez a program nem az elesett cigány családok, csupán a belőlük kihullott gyerekek felemelését célozza, talpon maradó cigány családokban. Ugyanis a jövedelem, ami ezzel a munkával szereshető, nem elég az elesett családok felemelésére. Ha elég lenne, akkor nem nevelőszülőket kellene keresni és kiképezni, hanem az erre szánt pénzt egyszerűen oda kellene adni a vérszerinti családoknak. De nem lehet odaadni, mert környezetükben ezt a pénzt csak elnyelné a nyomor, és a gyerekeket újra csak ki kellene onnan emelni. Hogy a vérszerinti szülőket mégsem írhatjuk le, arról sok szó esett a tanfolyamon.

A feladatra való alkalmasság kritériumai nagyon bonyolultak. Leginkább a saját gyerekek, a környezet, az életvitel vallanak róla, személyenként másképp, és mindenki csak önmagával mérhető. Abszolút alkalmasnak tartottam például Erzsikét, aki a tanfolyamot megelőző nyáron, negyvenöt éves korában vizsgázott a nyolcadik osztályból. Tudtam, milyen körülmények között nevelt fel öt gyereket, ismertem házassága történetét, lakásért vívott harcát. Tanúja voltam legkisebb gyerekéért vívott küzdelmének, aki sérült koraszülöttként jött a világra és most gyönyörűen fejlett tizenhárom éves fiú, korának megfelelő kiegészítő osztályba jár, és minden bizonnyal szakmát is szerez majd. Szememben Erzsike általános

iskolai bizonyítványa magasabb képesítés, mint olyan valakinek a diplomái, aki Shakespeare-kötettel a hóna alatt jött a világra.

Alkalmasnak tartottam Julikát; ő egy volt állami gondozott fiúhoz ment feleségül. Éveken keresztül rengeteget kínlódott vele, több alkalommal maradt egyedül három gyerekkel, amikor a fiút zártabb helyre utalta a hatóság. Végül férjét is „fölnevelte” a gyerekek mellett: egyik napról a másikra letette a poharat, megbízható kereső, szelíd apa lett belőle. Lakáshoz jutottak, kocsit is vettek. Szegényes ez a lakás, de a megtett úthoz képest gazdagabb, mint mások szülőktől örökölt rózsadombi villája.

Még hosszan elemezhetném a példákat annak érzékeltetésére, hogy az alkalmasság minden esetben mást jelent. Egységes feltétel volt viszont, amit a jelöltek maguk fogalmaztak meg az első beszélgetések során: hogy aki ezt csak pénzért akarná csinálni, az inkább ne csinálja. Sokféleképpen fogalmazták meg azt a többletet, ami nélkül ez a munka nem vállalható: szeretet, segíteni akarás, megmenteni valakit, az ember fontosnak érzi magát, tenni valamit a cigányságért, tenni valamit Istenért...

A hívás, a megszólítás, a feladat vázolója eleve feltételezett valamiféle cigányazonosságtudatot. Szerettem volna, ha a kis csoport némileg reprezentálja a magyarországi cigányság sokféleségét, a majd kihelyezésre kerülő gyerekek feltételezhető arányában – ez nem sikerült.

Mire a tanfolyam elkezdődött, öt ígéretes család visszalépett. Meggondolta magát a csobánkai szegkovács család, amelyben az apa szabadúszóként folytatta a hagyományos mesterséget, az anya, varrónőként állásban dolgozott. Egészségi okokra hivatkoztak, de meggondolásra készíthette őket az is, hogy esetükben az apának kellett volna tanfolyamra járnia, és cigány férfiakban az ilyen dolgokkal szemben nagyon erősek a gátlások.

Lemaradt a másik cigány anyanyelvű, kereskedő-piacozó család is. Ők lakásfenntartási nehézségeket emlegettek, de a háttérben itt is meghúzódhatott valami, amit nem mondtak ki: hogy kötetlen, ötletszerű életmódjukba nehezen lettek volna beilleszthetők a tanfolyami kötöttségek.

Az építőipari segéd munkásból lett építési vállalkozó családban valószínűleg nem érett meg az elhatározás.

Két elit muzsikussal pedig feltehetően rangján alulinak érezte volna, hogy államilag szervezett tanfolyamon vizsgáljon, állami intézmény alkalmazottja legyen.

A létszám mégis hamar összeszerveződött. Mind a tizenegy család magyar anyanyelvű. Vegyes házasságban élnek négyen. Elváltan élnek ketten. Öt gyereke van egynek, négy gyereke kettőnek, három gyereke egynek, két gyereke négynek, egy gyereke háromnak. Ötszobás lakása van egynek, négy szobás kettőnek, három szobás kettőnek, kétszobás négynek, egyszobás kettőnek. Érettségizett kettő, szakmája van ötnek, szakképzetlenek négyen, de közülük ketten évek óta csecsemőotthonban takarítanak és a gondozásban is részt vesznek.

Első alkalommal öten jöttek el. Ott voltak a tanfolyami munkára vállalkozó előadók is: Mester Zsuzsa pszichológus, a Fővárosi Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ igazgatóhelyettese; Kovács Klára, aki hosszú évekig volt gyámügyi előadó a hetedik kerületben, és jól ismerte a cigány családok ilyen természetű problémáit; a „Grizhipe” cigány néprajzi és nyelvművelő egyesület vezetője (a cigány szó ápolást, gondozást jelent, ami itt nyilván a cigány hagyományokra vonatkozik), s akinek közreműködését rendkívül fontosnak tartottam. Megjelent az intézmény igazgatója és helyettese. Frissen sült pogácsát vittem, hogy otthonos illata legyen az első összejövetelnek. Vezetőink koccintottak velünk és ennek is jelképes jelentése volt: ők is a családunkhoz tartoznak. Hivatalos megerősítést kapott a

tájékoztatás, amit eddig csak tölem hallottak a nevelőszülő-jelöltek, Megfogalmazódtak a legfőbb aggályok, amelyek aztán végigkísérték a tanfolyamot, és a legnagyobb feladatot jelentették a tudatformálásban. A tanfolyam arra is való, hogy ezeket a problémákat tisztázza. Szó esett a követelményekről, amelyektől az intézmény nem tekinthet el.

Módszer és tematika

Úgy gondoltam: ahhoz, hogy a cél megvalósuljon – tehát hogy a nevelt cigánygyerekek cigány identitásban és öntudatban nőjenek fel, majd cigányként illeszkedjenek be a magyar társadalomba –, szükség van arra, hogy a nevelőszülőkből tudatosodjon cigányságuk értéke, a cigányság vállalhatósága. Erre az alapra épülhetnek csak fel a minden hivatásos nevelőszülő-től elvárható ismeretek. A tanulás során pedig azt kell megélniük, hogy az elméleti tudás nem valami rajtuk kívüli, magasan fölöttük álló, őket megmérő és megítélő idegen világ, hanem szervesen kapcsolódik ahhoz, amit maguktól nem is tudnak.

Tudtam, hogy a cigány emberek érzelmi beállítottságuk: értelmükhöz csak érzelmeiken keresztül lehet szólni. Az elméleti ismereteket sokkal inkább befogadják saját élményeikkel, tapasztalataikkal szoros összefüggésben, meleg, baráti együttlét keretében, egymással és az előadókval kölcsönös interakció folyamatában.

Éppen ezért nem volt külön „saját élményű”, vagy „kétségfejlesztő” csoport, hanem az egész képzés kiscsoportos keretben folyt. Bármiről volt szó a társadalmi ismeretek, a pszichológiai-nevelési ismeretek, vagy a jogi ismeretek témaköreiben, az mindig együtt zajlott a saját élmények, tapasztalatok, szokások feldolgozásával és az új feladathoz szükséges új gondolkodásmód és készségek kialakításával. Hetenként kétszer, szerdán és csütörtökön találkoztunk és együtt voltunk négytől nyolcig. Szünetet soha nem tartottunk, de bárki bármikor felállhatott néhány percre. Mindig hoztak valami ropogtatnivalót, süteményt, gyümölcsöt, üdítőt, azt kitétték középre és ki-ki akkor nyúlt hozzá, amikor jólesett. Minden elhangzott előadásról összefoglaló emlékeztetőt kaptak és hozzá ajánlott irodalmat.

Cigányát c. könyvem egy-egy példányát ajándékba adtam mindenkinek az elején. Használtuk a Mérei-Binét-féle Gyermeklélektant. Kiosztottam a Család, gyermek, ifjúság egyes példányait, és felhívtam a figyelmet cigány lapokban megjelent cikkekre (pl. Kozma Blanka: Az állam kebelén c. írására az Amaro Drom-ban). GYIVI-s kollégáktól is kaptunk hasznos kéziratokat, és ők maguk is felfigyeltek könyvekre, cikkekre (pl. a csecsemőotthonban dolgozók a gondozónők képzésében használatos tankönyvre). Szokássá vált, hogy az egymáshoz közel lakók vasárnap délután összejöttek és tanultak együtt. Korábbi iskoláikhoz képest óriási élmény volt számukra a tanulásnak ez a módja. Megértették, hogy ez a dolog róluk és értük szól, felértékeli őket cigányságukban, emberségükben és ezért azonosultak vele.

Első alkalommal kézbe adtuk a tematikát, és tájékoztattuk a résztvevőket annak értelméről. Megállapodtunk a tanulási módszerben és szerződést kötöttünk velük. Pályázati pénzből ösztöndíjat tudtunk fizetni, de nyomtatékosan meg kellett értetnünk, hogy ez nem segély (még ha a gazdasági osztály ilyen címen fizeti is ki), hanem olyan juttatás, amellyel az aktív részvételt díjazzuk – mivel igényt tartunk arra a tudásra, amit ők tesznek majd hozzá ehhez a tanfolyamhoz. Tehát a havi 10.000 forintot nyolc foglalkozásra osztjuk el, és ahányszor hiányoznak – függetlenül attól, hogy mi okból –, az annyszor mínusz 1250 forintot jelent. Pénzügyi elszámolásunk tanúskodik róla, hogy ezt az elvet keményen be is tartottuk. Nem volt pedig könnyű, hiszen hanyagság miatt soha senki sem hiányzott, és ha beteg volt, ő

maga sajnálta a legjobban, hogy nem tudott eljönni – hiába. A tanfolyam rangját csak ezzel a szigorral lehetett biztosítani.

Az egyes tantárgyak témái a következőképpen alakultak.

Társadalomismeret. A cigányság története Magyarországon, helye a magyar társadalomban, kapcsolata a magyarsággal.

Saját családtörténet elemzése társadalmi kontextusban, közösségi hagyományok. Társadalmi meghatározottság – egyéni életpálya.

A hagyományos cigány család szerkezete. A női termékenység értéke. A szüléssel, gyermekággal kapcsolatos szokások.

A modern családszerkezete. A termékenység értéke a modern családban.

Árvácska. Filmnézés megfigyelési szempontokkal Milyen indítékai vannak, vagy lehetnek a nevelt gyerek vállalásának?

Csecsemőgondozási, gyermeknevelési szokások, hagyományok a cigány közösségekben. Saját gyerekkori élmények, mai gyakorlat

Falvak pereméről városok peremére: a cigány munkaerő a pártállami Magyarországon. Szociális környezet és devianciák. Kisebbségi helyzet, krízishelyzetek. A törvény előtti egyenlőség, egyenlőtlenség kérdései. Esetelemzések.

Az 1945. utáni szociálpolitika, gyermekvédelem hatásai a cigányságra. Az intézményrendszer felépítése, struktúrája, diszfunkcionalitása. Szociális segítőfoglalkozás a cigányság körében. Cigány szociális munkások. Film: Vigyél magaddal!

Oktatás, nevelés szociológiai kérdései Iskolai szegregáció.

A nevelt gyerek elfogadásának feltételei, határai A családtagok szempontjai és azok védelme. Vérszerinti család, nevelőcsalád. Kapcsolattartás, látogatás.

Videofilm.

A család- és gyermekvédelem átalakulásának lehetséges irányai és ezek feltételei, különös tekintettel a nevelőszülői rendszerre.

A nevelőszülőt támogató rendszer.

Vendéglőadók voltak: Farkas István, Herczog Mária, Remete Katalin, Vincze Dezsőné, Mester Zsuzsa, Kovács Klára.

A pszichoszociális megközelítés; az öröklődés szerepe, a nevelés tényezői. A lelki trauma kérdései A prenatális kor és a csecsemőkor fejlődéslélektana. A kisgyermekkor és óvodáskor fejlődéslélektana. Az iskoláskor fejlődéslélektana.

Minden fejlődési szakaszon belül az értelmi fejlődés, lokomóció, manipuláció, szociabilitás és beszéd fejlődése; „cigány” és „magyar” szokások összehasonlítása a nevelésben. Intézeti ártalmak.

Beszélgetés és kapcsolatteremtés. A tanulást elősegítő készségek. Pozitív módon fegyelmezzünk! Neveljünk segítőkész gyerekeket! A kamaszkor fejlődéslélektana. Szocializáció és norma. Egyén és szociális környezet. Szociális rendszerek, normák, intézmények. Konfliktusok egyén és környezete között.

A disszociális viselkedés. Csavargás, lopás, drogfogyasztás.

A nevelt gyerekekkel kapcsolatos aggodalmak, várható problémák és azok kezelése.

Jogi ismeretek. Jogalkotás, joggyakorlat. Esetek az állami gondoskodásba vétel témaköréből. A nevelőszülői jogviszony. Rendelet a hivatásos nevelőszülői munkaviszonyról Kiskorú gyermekek jogi helyzete, az állami gondoskodás formái A szülői felügyeleti jogok és azok megvonása, vagy szüneteltetése. A gyámság. A határozat; tartalma, szerkezete.

Az örökbefogadás. Örökbefogadó szülők, nevelőszülők. Esetelemzés az örökbefogadás témaköréből. A nevelőszülő és a nevelt gyerek járandóságai. A nevelt gyerek jogi státusza. A vérszerinti szülő jogai. A felelősség kérdései

ENSZ Egyezmény a gyermekek jogairól.

Tereplátogatások.

A tanfolyam negyedik hónapjában különböző intézményeket látogattunk meg. Mindenütt készségesen fogadtak bennünket, tartottak nekünk előadást, válaszoltak kérdéseinkre, beszélgettek velünk és örömmel nyugtázták létezésünket. Mester Zsuzsa révén nyertünk betekintést a CSZMMK munkájába. Szupervizorunk: Gondos Anna kalauzolt bennünket a Zápor utcai nevelési tanácsadóba és két alkalommal a Rókus kórházba, ahol megnézhattuk a koraszülött-osztályt, és meghallgathattuk Németh Tünde gyermekorvos előadását a pszichoszomatikus megbetegedésekről. Felkerestük a Cseppkő utcai nevelőotthont és a rákospalotai leánynevelő intézetet. Megismerkedtünk a Drogambulancia hatáskörébe tartozó problémákkal.

Azt hiszem, nagy tanulsága a tanfolyamnak, hogy – pszichológustól kezdve gyermekorvosig – egyetlen előadó sem szállította le a színvonalát a közérthetőség érdekében.

Úgy tűnt, rájuk is felszabadítóan hat, hogy nincs szükség tudományos zsargonra: a szakmai tapasztalatok egyszerű, őszinte emberi módon is közvetíthetők. S miután a hallgatók ilyen módon megértették, miről van szó, megjegyezték az olyan szakkifejezéseket is, mint „szeparációs trauma”, „frusztráció”, „társadalmi mobilitás”, „agglomerációs övezet” stb.

Valahányan tanítottunk a tanfolyamon, nagyon sok történetet meséltünk. Zsuzsa a saját gyerekei életéből vett esetekkel és a jól megismert cigány családok gyakorlatából vett példákkal érzékeltette a fejlődés-lélektani törvényszerűségeket, a nevelési stílusok különbözőségeit. Klári gyámügyi múltjából hozta az eseteket. Az én szociológiai ismeretnyújtásom is élő emberek valóságos történeteivel volt kapcsolatos. És ezekhez a történetekhez ők is könnyen tudtak kapcsolódni a maguk történeteivel. Életszerű – mert saját empirikus kutatásával megalapozott – volt Herczog Mária előadása. Hasznosnak bizonyult a gyakorló nevelőszülő és tanácsadó szereplése, akik a legnehezebb, de mégis megoldható problémákat tárták elénk szemléletesen. Óriási hatású volt a cigány nyelvvel és tradíciókkal való szembesülés szegényekkel, fájdalmakkal, felejtésekkel megterhelt identitásuk nyert megtisztulást és megerősödést.

Nagy utat tettek meg a négy hónap alatt. Alaposan felkavarta őket, amit átéltünk együtt. És-minket is, mert mi is vallottunk magunkról, ez nem lehetett másképp. Voltak nagy sírások és álmatlan éjszakák. De megérte. „Velünk így még nem foglalkozott senki”. „Ezeket a dolgokat így soha nem gondoltam végig”. „Először fordult elő életemben, hogy az őszinteségemre nem fizettem rá” – vallották. És aki az elején látni se akarta azt az anyát, aki „eldobta” a gyereket, a végén így nyilatkozott: „adná az Isten, hogy még magához vehesse”.

(Következő számunkban folytatjuk.)

Diósi Ágnes